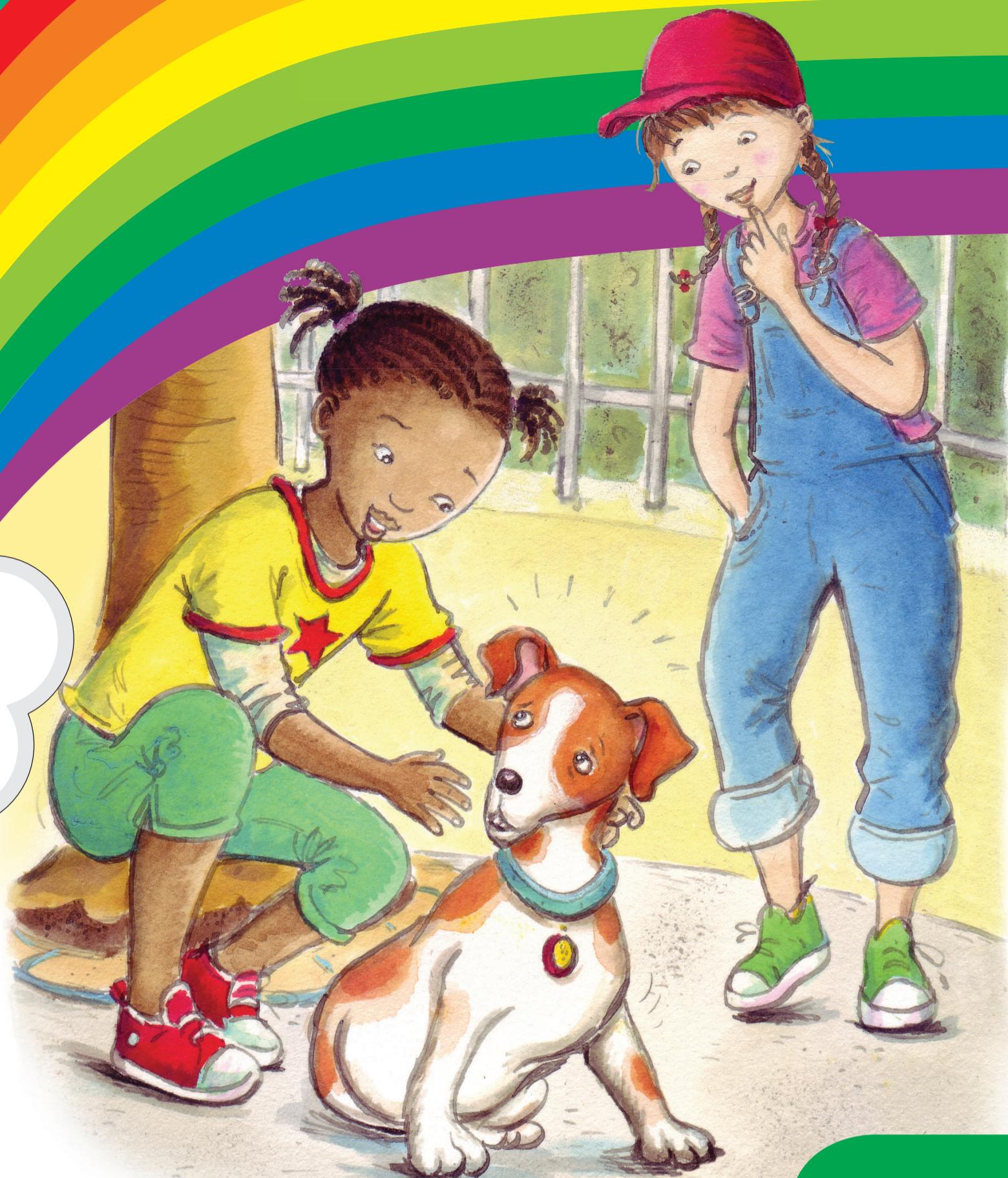

Mphato
wa **2**

Puku ye Kgolo ya dikanegelo tše kopana

SEPEDI

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Puku ya **3**

Mokgwa wa go šomiša Puku ye ye Kgolo:

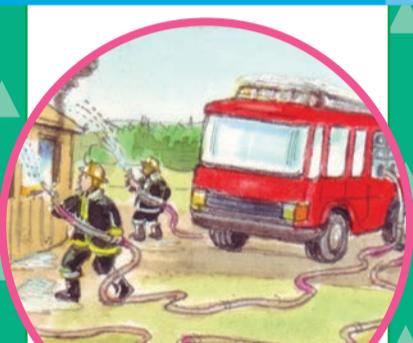

Dikanegelo tše di lego ka mo go puku ye:

1 Bophelo bjo boima

1

2 Leobo la sekolo le a swa

16

3 Lesea le leswa

20

Bjalo ka morutiši o swanelwa ke go beakanya le go lokišetša go dira mešongwana ya go bala ka go šielana, wena le barutwana ba gago. Ka mehla ge o dira mošongwana wa go bala ka go šielana, wena o le morutiši, o šoma le barutwana ka moka. Le ge go le bjalo, barutwana ba gago ge ba le ba bantši kudu, go tla ba gabotse kudu ge o ka šoma le sehlopha, goba le karolwana e tee ya barutwana. Go swanetše go hlokamelwa le go kgonthišwa gore barutwana ba kgona go dula gabotse, le gore ba bone Puku ye Kgolo, gore ba kgone go bala sengwalo.

Ka go Puku ye Kgolo, dinako tša go bala ka go šielana, barutwana ba rutwa gore puku e swarwa bjang, gore puku e swarwa ka mokgwa wa maleba - go phetlolla maphephe ka mokgwa wa maleba. Go tšweletšwa pele mekgwa ya motheo ya puku - khabara, ka pele, ka morago, le hlogo - leina la puku. Gape, go bontšhwa le malebela a gore tshepetšo ya go bala e dirwa bjang, gape, mekgwa yeo e bohlokwa mo go tšweletšeng pele go theeletša ga barutwana, go bolela, go bala, go nagana, go fa mabaka le go ba le mabokgoni a go ngwala, go ya ka dinyakwa tša SEPHOLEKE (CAPS):

- Go tšweletša pele mabokgoni a go theeletša le go bolela.
- Go tšweletša pele ponagalo ya mabokgoni a go bala.
- Go araba dipotšišo ka ga kanegelo.
- Go kgatha tema dipoledišanong, go bolela ka go šielana.
- Go thala, go diragatša goba go ekiša ditiragalo.
- Go šomiša diswantšho go laela gore kanegelo e mabapi le eng.
- Šomiša go bala ka go šielana bjalo ka motheo wa go ngwala ka go šielana.

Go itokišetša nako ya go bala Puku ye Kgolo.

- Kgonthiša gore barutwana ka moka ba bona puku.
- Ge barutwana ba phapošborutelo ya gago e le ba bantši, bokaone ke gore o šome le sehlopha se sennyane.
- O tla hwetša gore go na le mohola go dira gore puku e eme gore o se hlwe o e swara ge o dutše o e bala. (Lebelela ditaelo tša gore o dire gore puku e eme ka khabara ya morago.)
- Šomiša rula goba sešupo go šupa mantšu, ge o dutše o bala.
- Ge o nyaka go bonagatša mantšu, o ka mamaretša mantšunyana a go mamaretša go dikologa lentšu go le bonagatša, goba wa dira lefastere la maselamotse. Šomiša setsekana sa pampiri ya sebopego sa khutlennethwi, o se ripe mo bogareng, gomme o bee khutlennethwii, o e tloše mo bogareng, gomme o mamaretše khutlennethwii godimo ga sengwalwa gore go bonagale fela lentšu le tee.

Nako ya mathomo ya go bala ka go šielana

Nako ya mathomo e lebanywa le boipshino le tebelelo ya mathomo ya go lebelela sengwalwa, barutwana bona ba fetola ka bobona ge ba lebelela sengwalo.

- Phetlolla kanegelo, ba tla bala. Bolela ka ga ditshwantšhetšo.
- Kgopela barutwana gore ba bolele gore ba nagana gore kanegelo yeo e theilwego godimo ga diswantšho e reng.
- Tšweletša mantšu a mathata goba a maswa pele barutwana ba bala kanegelo.
- Dira dikarata tša mantšu go tsebagatša tlotlontšu ye mpsha.
- Bala kanegelo, o šomiša ditlhagišo, gomme o fetolafetola lentšu la gago, lebelo le moyo wa lentšu. Šomiša dika le ditlhagišo tša sefahlego.
- Latela mongwalo ge o dutše o bala, ka go šupa mantšu ka kotana goba ka rula, gore barutwana ba bone seo o se balago, gomme ba amanye modumo le dika mo lephepheng. Gape se se tla ba thuša go bona tshepetšo ya go bala go tloga go la nnele go ya go la mmagoja, le go tloga godimo go ya tlase.
- Šomiša se bjalo ka sebaka sa go tsebiša 'polelo ya puku' bjalo ka: mantšu, mafofo, lephepheng, mongwadi le hlogo, bjalobjalo.
- Dira gore barutwana ba kgathetema mo kanegelong, ka go bolela fao sekafoko se ipoeletšago (mohlala: "Kitima, kitima, kitima ka lebelo leo o ka le kgonago, o ka se ntshware - Ke nna monna wa borotho bja dikhanakhana!").
- Kanegelo ye e bušeletšwago e swanetše go balwa gabedi go ya gararo, go fa barutwana sebaka sa go tšweletša polelo ya mogobelo, ge ba ekiša ditiragalo, goba go bušeletša dikarolo tša kanegelo, ka mantšu ao ba ikgethetšego ona.

Nako ya bobedi ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya bobedi go šomišwa sengwalo sona seo se šomišitšwego, gomme nepišo e šuthela go tšwela pele go kgathetema mo go baleng le morutiši, go šomišwa dipoledišano tše di šomišwago go tšweletša pele kwešišo ya tlotlontšu, go fetolela mabokgoni le sebopego sa sengwalo (popopolelo, maswaodikga, bjalobjalo).
- Go tšwa go wena, morutiši, go dira gore go išwe šedi go hlokameleng dithuto tše di amanago le šedi yeo e lebelelagoo dikgopoloo tše di latelago, mabapi le dikgatišo, dibopego tša dingwalo, mekgwa ya tumothhaka, dipatrone tša polelo, boitshupo bja mantšu, mokgwa wa go lemoša mantšu, le kwešišo, go mehlwaela ya tekanetšo (ntšukantšu, go pušeletšopeakanyo, go tšeia gore go bjalo, tekanyetšo le dipotšišo tša go fa maikutlo).

Nako ya boraro ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya boraro ya go bala ka go šielana, barutwana ba swanetše go bala sengwalo ka bobona gomme ba kgathetema ka go bolela, ba kgathetema ka go dira ka matsogo le go ngwala ditiragalo tše di theilwego godimo ga sengwalo.
- Ge go kgonagala, sengwalo sa Go balwa ka go Šielana se swanetše go tsebiša go Ngwala ka go Šielana moo morutiši a swanetšego go laetša gore sengwalo se ngwalwa bjang, gomme barutwana ba sware morero wa go ngwala taodišo ka ga sengwalo, gomme morutiši a kgathetema ya go kgonagatša le go ba sethaledi sa go laetša gore go ngwalwa bjang. Gomme tshepetšo e thuša go lokišetša barutwana ge ba dira mošomo wa bona wa go ngwala.

Bophelo bjo boima

Lehono Thati le Ann ba namela pese.

Kolo wa batho, ga se a kgona go namela pese.

"Aowa. Kolo! O ka se kgone go namela!
Dimpša ga di a dumelwa!" Thati a realo.

Lehono Thati le Ann ba ile bokgobapuku.
Kolo wa batho, ga se a kgona go tsena ka
bokgobapuku.

"Aowa Kolo, o ka se kgone go tsena!
Dimpša ga se tša dumelwelwa!" a realo
Ann.

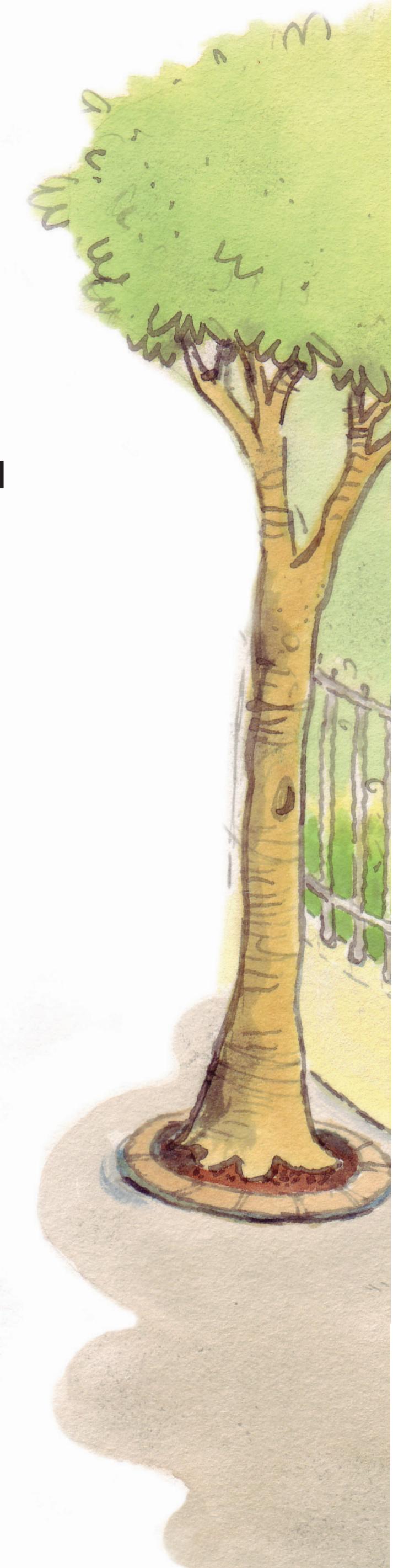

Lehono Thati le Ann ba ile lebopong kua lewatle. Kolo, wa batho, ga se a kgona go dula le bona mo lebopong.

"Aowa, Kolo, o ka se kgone go ya le ren!
Dimpša ga se tša dumelwelwa!" a realo
Ann.

Lehono Thati le Ann
ba ile go bapala phakeng.
Kolo, wa batho, ga se a kgona
go tseña ka phakeng.
"Aowa, Kolo, o ka se kgone
go tseña! Dimpša ga di a
dumelelwa!" a realo Ann.

Kolo, wa batho! A dula ka tlase ga
mohlare kgauswi le heke.

"Grr!" Kolo a realo. O ile a leta,
a leta, a ba a leta.

Kolo o ile a swarwa ke boroko.

Grr grr grr grr ...

Ka morago a thoma go lora.

Naa Kolo o lorile eng?

Kolo o lorile a le ka peseng.

"Ke tla dula pankeng ya ka pele," Kolo a realo.

Kolo o ile a lebelela ka ntle ka lefastere la pese.

Kolo o ile a lora a le ka
phapošingborutelo. Kolo o dutše pele
ka phapošingborutelo.

"Nka se lete dijo tša nako ya letena," a
realo Kolo.

"Nka se lete nako ya go raloka," a realo.

Kolo o ile a lora a le lebopong.
A epa santeng a bile a sesa
godimo ga maphoto a lewatle.

Kolo o be a ipshina kudu.

“Bophelo bo bose!” a goelela ka lethabo.

Ka morago Kolo a lora a le phakeng le
dimpša tše dingwe tše ntši kudu.

Dimpša tše kgolo le dimpša tše nnyane.

Dimpša tše telele le dimpša tše kopana.

Kolo a tabogela moswinki. "Swinki,
swinki!" A opela.

Kolo a namela melekramo a dikologa, a
dikologa, godimo ga wona.

O ile a namela le go theoga sethedimoši.
O ile a ya godimo le tlase godimo ga
kota ya go išana godimo le tlase ke gore
siiso.

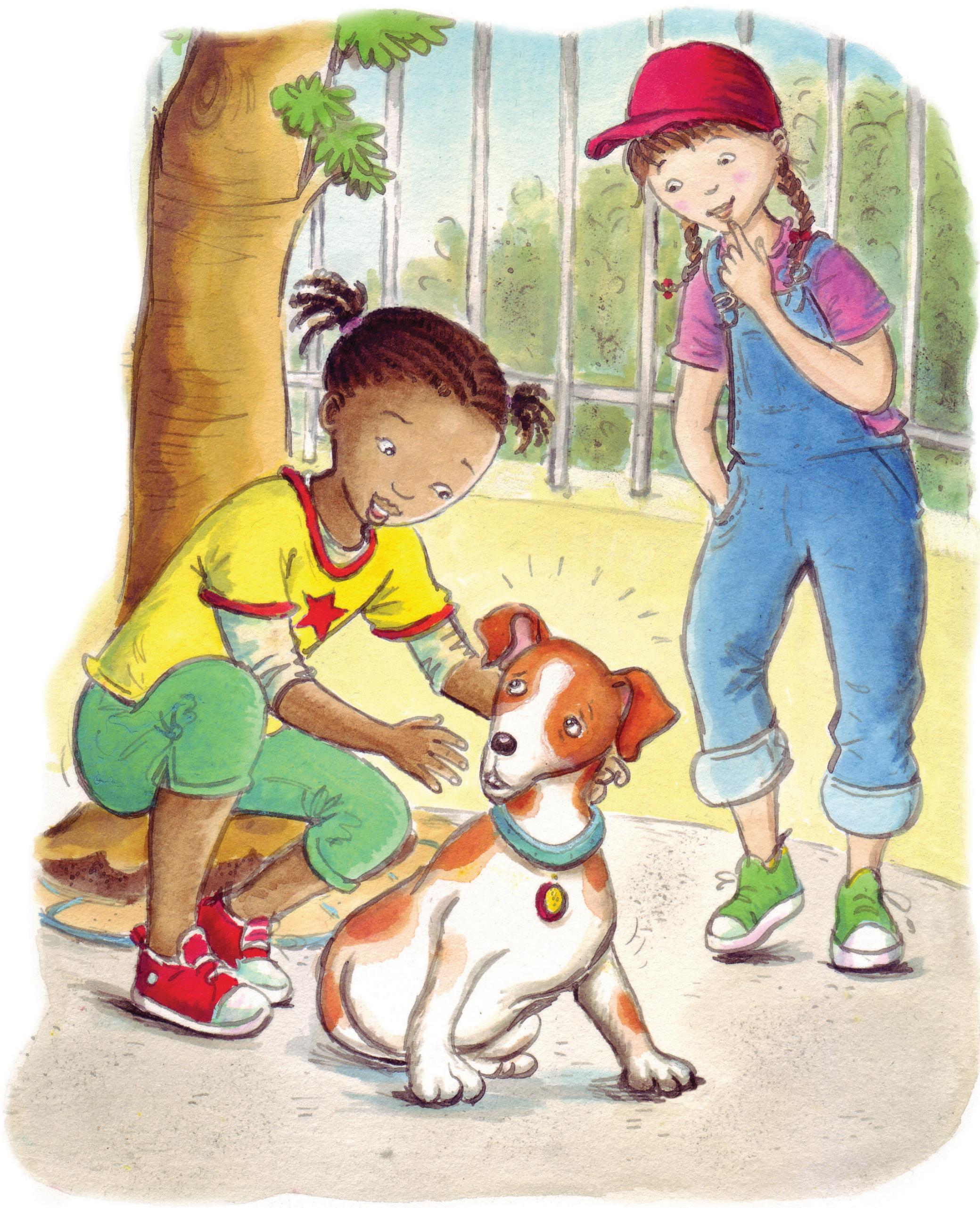
Ka morago Kolo a epa mokoti mo
santeng. Kolo o tloga a ipshinne kudu.

Gomme bjale ...

Thati le Ann ba tla hekeng. "Tsoga Kolo! Re ya gae bjale," a realo Thati.

"Hmmm? Tsoga?" a realo Kolo, a saswerwe ke boroko. "O ra gore ke be ke lora?"

"Aowa! Bophelo bo boima!" Kolo a nagana bjalo.

Leobo la sekolo le a swa

Lehono ge re be re le ka phapošing re ile
ra nkgelwa ke muši.

Mpša ya rena, Kolo, ya thoma go
nkgelela.

Go be go nkga eng?

Re ile ra swanelā go ema mmogo ka go
latelana ka tlase ga mehlare.

Ka morago re ile ra bona leobo le eswa.

Re be re tšhogile.

Morutiši o ile a leletša |O|I77.

Borasetimamollo ba ba tshelelago ba
ile ba tla go tima mollo. Ba be ba swere
mapanta a magolo le dilepe ebile ba
apere digakiši.

Ba tlile ka lori ye khubedu ya mollo ye e phadimago. Ba ile ba diriša lethopo le lekoto gomme ba tima mollo. Leobo la rena la šireletšwa.

Lesea le leswa

Lehono MmagoBobby o mmoditše gore o ile go belega.

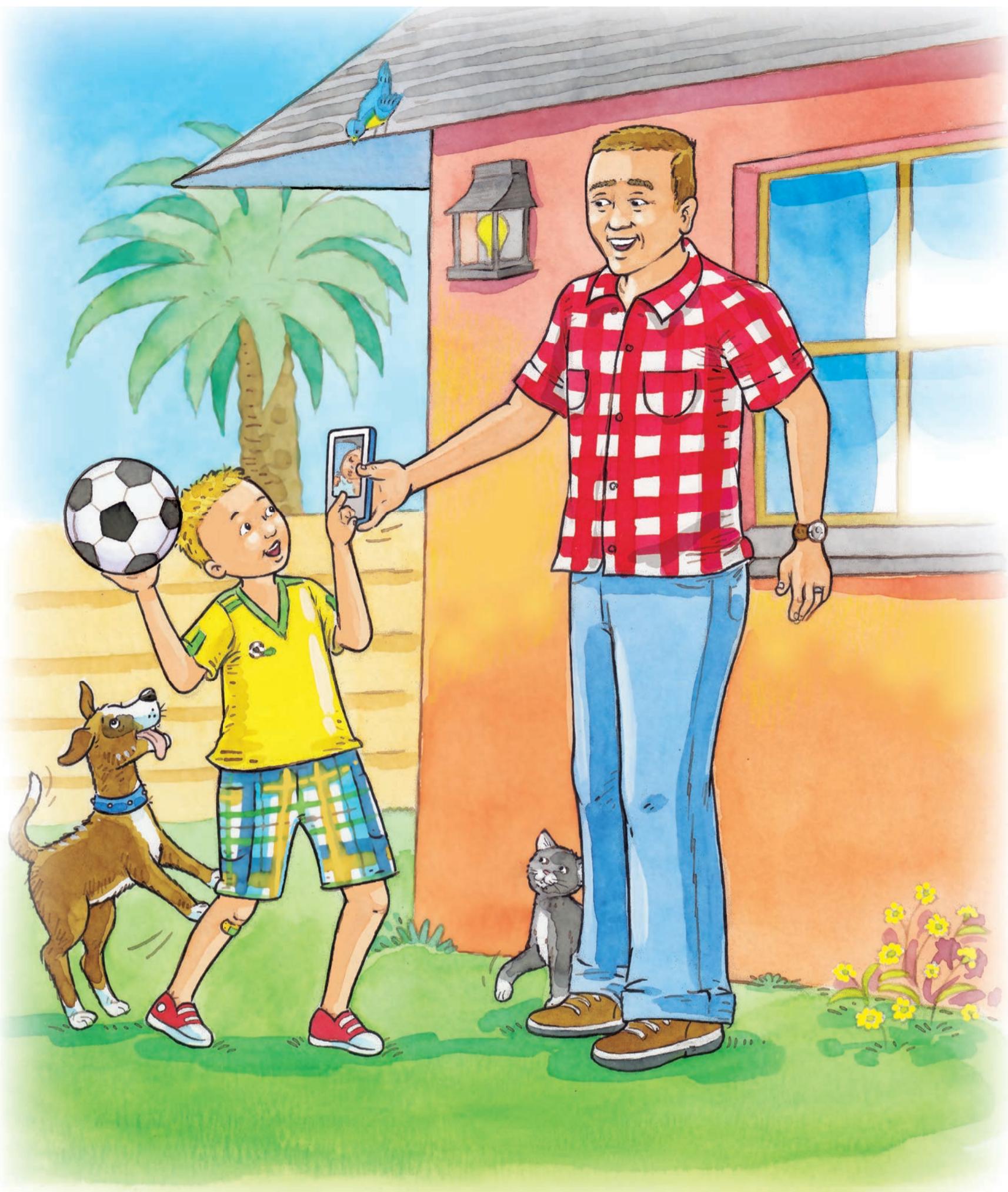
"Makgolo o tla go hlokomela ge ke sa le bookelong," a realo.

"Eupša nna ga ke nyake lesea," gwa ngongorega Bobby.

"Nka bapala bjang le lesea?

Ke nyaka ngwanešo yo e lego yo mogolo," a realo.

Ka morago ga matšatši a se makae,
mma o ile a ya bookelong. Tate o boditše
Bobby gore lesea le belegwe.

"Na ke mosetsana goba mošemane?"
Bobby a botšiša.

"Ke mošemane," Tate a araba.

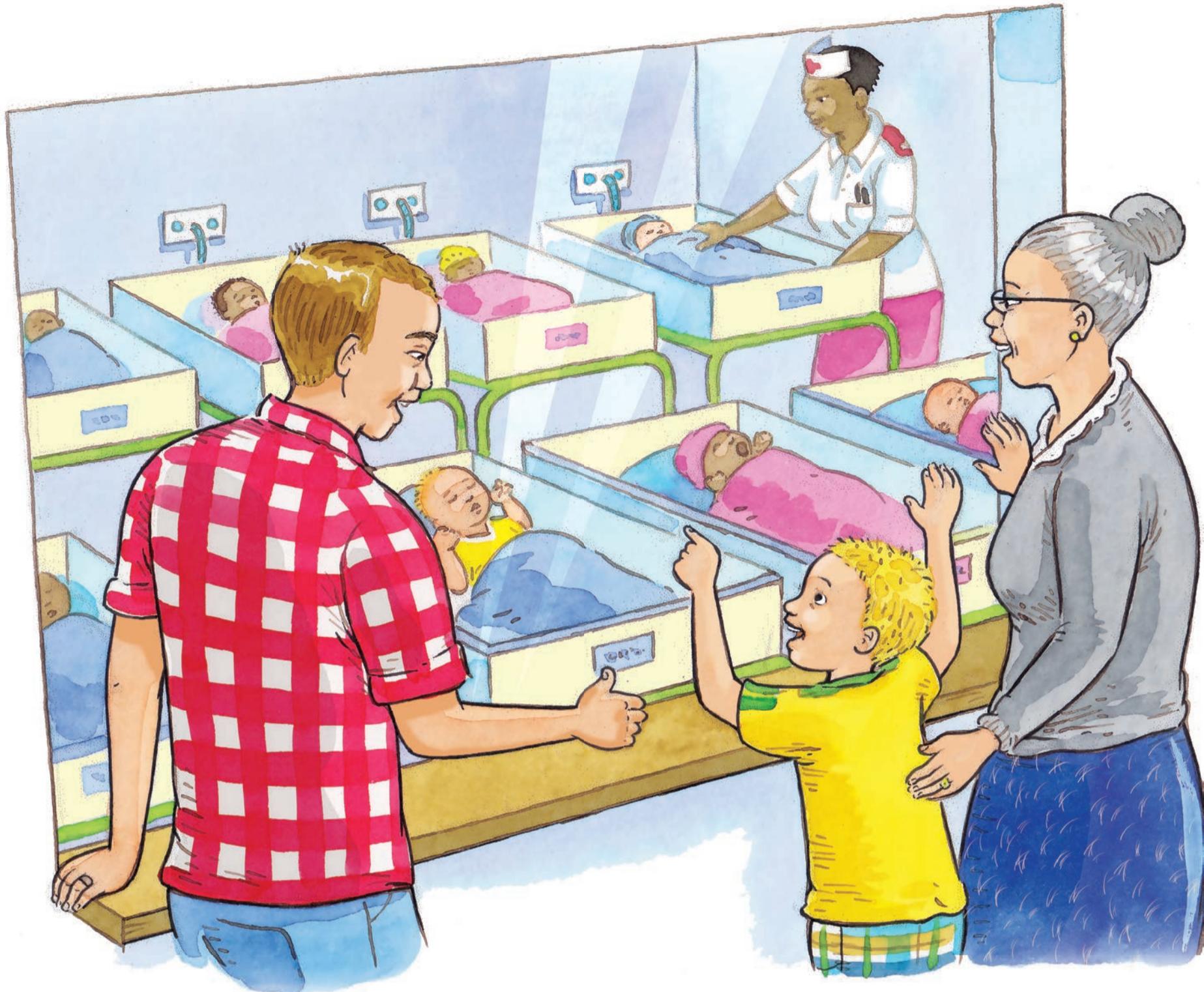
Mathapama a letšatši leo, tate, Bobby le makgolo, ba ya go bona lesea.

Bookelo bo be bo tletše balwetši.

Bobby o bone dingaka le baoki. O bone ambulanse e fihla e rwele molwetši.

“Lesea le kae?” gwa botšiša Bobby.

Ka nako yeo Bobby a ya ka phapošing
ya masea. O ile a lebelela masea.

O ile a lebelela kudu lesea leo le bego le
apere jeresi ya Bafana.

Bobby o tsebile gore yo ke ngwana wa
gabo.

“Ke yo mobotsana bjang. O tloga a
swana le nna,” Bobby a realo.

Bobby a lebelela lesea gomme a botšiša:

"Na o na le leina?"

"Ee, ke Andy."

"Na o na le meno?"

"E sego bjale."

"Na o kgona go bapala
kgwele ya maoto?"

Lesea, Andy, le ile la bula mahlo.

Le ile la lebelela Bobby.

Ka morago lesea le ile la emiša seatla.

"Lebelela, o ntaetša seka sa go fenza!"

Bobby o ile a realo ka lethabo.

"O se ke wa tshwenyega, ngwanešo.

Ke go rata o le ka wona mokgwa wo.

Re tla bapala kgwele ya maoto ge o
godilenyana."

O a amogelega mohlwaeleng wa Puku ye Kgolo. Puku ye, ye Kgolo e hlama karolo ya Mohlwaela wa Molalatladi, wo o aparetšago dipukutšomo, kgoboketšo, dipadišo tše di hlophilwego le diphoustara. Re hutša gore o tla hwetša dikanegelo tša go fapano tše di akareditšwego ka go Dipuku tše Kgolo tše seswai tša mphato wo, tše di nago le mohola go barutiši ba lena, le gore barutwana ba lena ba tla ipshina ka maitemogelo a go bala ka go šielana. SEPHOLEKE (CAPS) sa Kgato ya Motheo se tšweletša molaleng go Bala ka go Sielana e le ye nngwe ya dikarolwana tše bohlokwa tša maano a go bala. Go bala ka go šielana ka mehla go diragatšwa mo nakong ya matšatši a mabedi le a mane mo bekeng mo ngwana yo mongwe le yo mongwe a nago le sengwalo sa go swana le tše dingwe tša go balwa. Dipukutšomo le dipadišo tše di hlophilwego di swanetše boikemišetšo bjo.

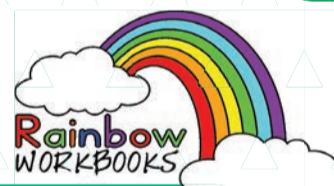
Le ge go le bjalo, go bala ka go šielana o šomiša Puku ye Kgolo ya go ba le maletere a magolo ke mokgwa wo mobotsebotse wa go bala ka go šielana, ka gore barutwana ba kgona go bona maletere le diswantšho, gomme, o kwešiša ge o dutše o bala ka mokgwa woo o swanago le go bolela kanegelo ya balapa ka mokgwa wa setlwaedi wa setšo. Go bohlokwa gore barutwana ba dule ba dikologile Puku ye Kgolo, ka gore barutwana ka moka ba kgona go bona le go bala sengwalo. Maletere a magolo a Puku ye Kgolo a dira gore motho a balele godimo, a balela barutwana ba palo ye kgolonyana ka nako e tee mo lefelong leo go iketlwago, motho a sa tšhoge selo.

Puku ye Kgolo mo go mehlwaela ye, e tla tsebiša barutwana dikanegelo tše ntši, direto, merumokwana le ditiragatšo, gammogo le tsebo, le ditshwantšho, ka lerato.

Ke mošomo wa gago, bjalo ka morutiši, go dira gore dikanegelo di be le bophelo mo go barutwana, le go dira gore lefelo le ba lego go lona le be la go thabiša, la go ba lefelo la khuduego ya mahlahla. Ge o šomiša Dipuku tše Kgolo, go go kgontšha gore o be mohlala, ka maitemogelo a go bala, ka go hlama moyo wa lethabo, go wena le barutwana ba gago. Re hutša gore puku ye e tla go thuša gore o dire ka wona mokgwa woo.

Dikgopolole tše dingwe tša go šomiša Puku ye Kgolo

ISBN 978-1-4315-3023-6

ISBN 978-1-4315-3023-6

THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

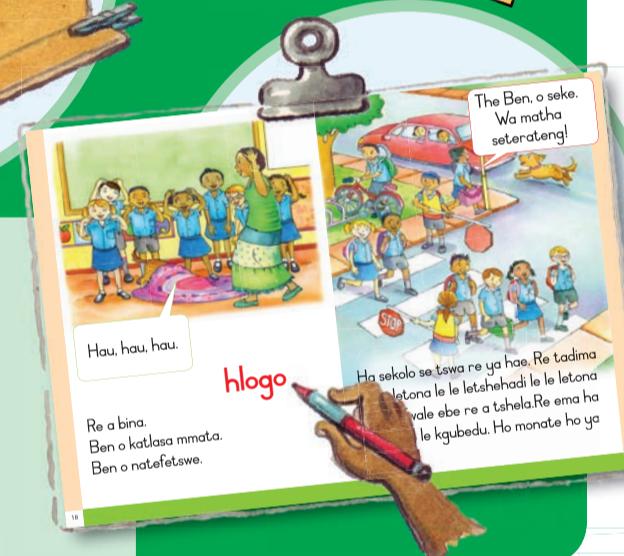
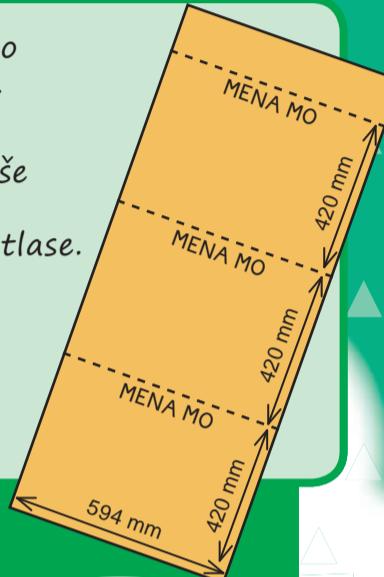
Itirele lefelo la gago la go bea Dipiku tše Kgolo

O tla swanelwa ke go ba le:

1. Khatepoto ya bophaphathi bja go lekana le bja Puku ye Kgolo ge e butšwe (594 mm) le botelele bja Puku ye Kgolo, gararo (1360 mm).
2. Theipi ya go kgomaretša
3. Dipatiši tše pedi goba diphekese go swara khatepoto maemong a yona.

Šomiša Theipi ya go mamaretša go kgomaganya diripa tša khatepoto.

Mena khatepoto go dira freimi ya sebopego sa A gomme o mamaretše botlase le bokapele bjale ka ge go laetšwa mo go tshwantšetšo mo tlase.

- Šomiša phaphathi ya plastiki ye e se nago mebal a e be sekhupetši sa Puku ya gago ye Kgolo. E tla hola barutwana le morutiši go ngwala godimo ga plastiki.
- Ngwala godimo ga sekhupetši ka pene yeo e dirilwego, gagolo, ka meetse, yeo e hlatswegago.
- Šomiša sepatiši sa go se ngaologe sesolo go kgomagantšha sekhupetši sa Puku ye Kgolo, sa go bonagantšha.

